

ISTVÁN KIRÁLY MŰZEUM KÖZLEMÉNYEI

SZERKESZTI: FITZ JENŐ

B. sorozat 3. szám

F. PETRES ÉVA — FITZ JENŐ:

FEJÉR MEGYE
RÖVID TÖRTÉNETE

I. RÉSZ:

A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A HONFOGLALÁS KORÁIG

1956

SZÉKESFEHÉRVÁR

Amikor a honfoglaló magyarok megjelentek a Kárpátmedencében, a lovasnomád népek szokása szerint az itt talált népeket nem kényszerítették új haza keresésére, hanem leigázták, a maguk szolgálatába állították őket. Két évszázad alatt a hódító és az elnyomott összeolvadt, a kettőből új nép alakult ki: a középkori magyarság. A honfoglalók az európai életformát, a középkor társadalmi rendjét nagy részben ezektől a népektől vették át, különösen a Dunántúl, amelynek lakossága a honfoglalás idején nemcsak a legjelentősebb, legkevertebb volt, de műveltségben, hagyományokban a leggazdagabb műtra tekinthetett vissza. A magyar nép őstörténetében a Volga vidékéről induló törzsek viszontagságai csak az egyik ágat jelentik, a másik ág, amelyet semmivel sem tarthatunk kevésbé lényegesnek, a magyar föld népeinek története a honfoglalást megelőző évezredekben.

Minél messzebb megyünk vissza az ember történetében, a történelem írásos feljegyzéseinek fényforrásai annál gyérebbek és megbízhatatlanabbak. Azután előbb-utóbb elérünk addig a pontig, ahol már minden szó elnémult és az ember életéről, munkájáról, kultúrájáról, hiedelmeiről nem beszél más, csak a földberejtett csont, az évszázadok rétegei alá temetődött alapfalak, elásott kincsek, elvesztett munkaeszközök. A népek nevét, nyelvét nem ismerjük többé; történetük főbb vonásait, életmódjukat, termelésüket, egyes szokásaikat azonban a régészet sajátos eszközeivel tíz és tízezer év messzeségében is meg tudja világítani. Az ősrégészet a nép jelölése helyett a kultúra elnevezést használja. A kettő azonban nem ugyanaz. A használati tárgyak, — elsősorban a gyorsan pusztuló edények — vizsgálata azt mutatja, hogy egy-egy korban kisebb-nagyobb területen egyforma típusú, díszítésű darabokat készítettek, amelyek nemcsak az előző és a későbbi koroktól határolhatók el, de kiterjedésük is megállapítható. Ahogy a mai magyarság népi kultúrájában számos helyi jellegzetességet ismerünk (pl. más a matyók viselete, más a sárközieké, stb.), míg más jelenségek nemcsak a magyaroknál, de a környező népeknél is megtalálhatók: a kultúra hasonlóképpen az őskorban is több, de kevesebb is lehet a népnél. Legtöbb esetben ma még azt sem tudjuk eldönteni, hogy az egymást követő kultúrák ugyanazon a területen csak a szokás, az izlés, a divat megváltozását jelentik-e, vagy új lakosság megjelenését, bevándorlását kell benne látnunk.

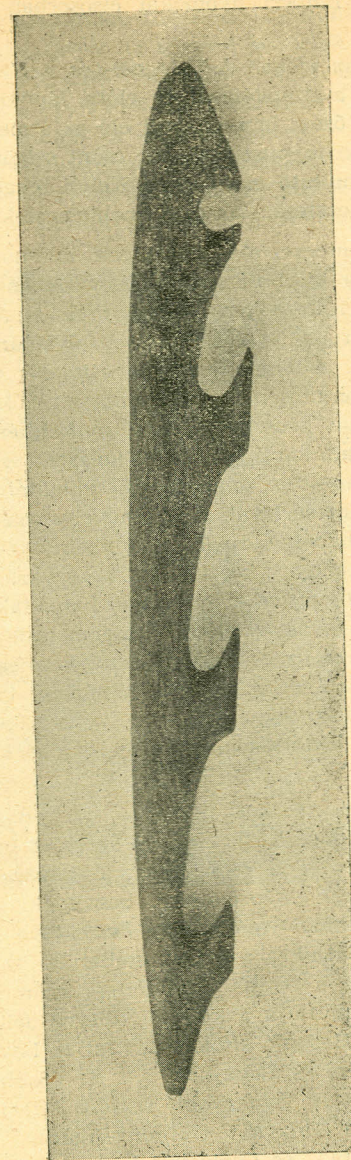
ŐSKOR

Az ember története hosszú év tíz- és százezredek homályába vész. Több mint egy millió éves biológiai fejlődés után az állatvilágból kiemelkedő emberről csak attól az időtől kezdve beszélhetünk, amikor a maga kezdetleges és keserves módján tudatosan kezdett fából, kőből eszközöket készíteni maga számára.

Az első és leghosszabb kort a pattintással készített kőeszközökről *régibb kőkornak* nevezzük. (Az időarányok érzékeltetésére: ha az emberiség történetét egy órának vesszük, ebből 55 perc esik a régibb kőkorra. Az egyiptomi kultúra, a gizehi piramisok az 57. percben keletkeztek, a honfoglaló magyar törzsek az utolsó 30 másodpercben érkeztek a Kárpát-medencébe.) Az ember ezekben az évtízezredekben hordákban élt, gyűjtögetésből és vadászatból tartotta fenn magát. Az éghajlat több ízben lényegesen megváltozott, forróégövi klímát jégkorszakok váltották fel. A régibb kőkor legjelentősebb része az utolsó jégkorszak idejére esett. A hideg ellen az ember az egyenletes hőmérsékletű barlangokba húzódott: ezek feltöltődött rétegeiben találjuk meg kő és csont eszközeit, a feltalt állatok maradványait, a barlangok falain kortársaik, a mammut, a barlangi hiéna, a bölény, az őstulok babonás értelmű rajzait.

Az ember első, bizonytalan nyomait Fejér megye területén a csákvári Eszterházy-barlangból ismerjük. Az itt előkerült emberi kézközépcsont és egy átfúrt szarvasfog a mai föld felszín alatt a fiatalabb pleisztocén (jégkor) rétegeből valók. (I. e. 72 000 körül.)¹ E szerint a késő Aurignacian, vagy Protosolutrien kultúra emberétől származnak. E maradványok azonban még nem bizonyítanak a mellett, hogy az ember megtelepedett volna ebben a barlangban: a kutatás ragadozó állattól széttépett és a barlangba behurcolt maradványoknak tekinti őket.^{1a} Az a körülmény azonban, hogy a megye határain kívül, de minden oldalon ismerünk paleolit (régébbi kőkori) lelőhelyeket, aligha teszi kétségessé, hogy a leletek hiánya elsősorban a megfelelő kutatás hiányával okolható. A tatai melegforrásoknál² és a bánhidai Szelim-barlang alsó rétegében³ már a moustérien-kultúra (i. e. 115 000 körül) emlékeivel találkozunk, míg a pilisszántói kőfülke,⁴ a Szelim-barlang felső szintje,⁵ a dunaföldvári⁶ és a ságvári⁷ löszrétegek a magdalenien kultúra (i. e. 25 000 körül) gazdag lelőhelyei.

Az *átmeneti kőkor* (i. e. 10 000—5000) a lassú technikai fejlődés állomását jelentette: az ember felfedezte, hogy a nedves homokkal csiszolt csontból éles szűrő és vágó eszközöket nyerhet. Ez lehetővé tette, hogy a vadászatban nyilat, a halászatban szigonyt használjon. A jégkorszak fokozatos elmúlása után Európa legnagyobb részét kiterjedt erdőségek

Csór-merítőpusztai szigony

nagylélekszámú települések. Különösen a Duna vonala mentén, amely ebben az időben a legfontosabb kereskedelmi útvonallá lett. Százhalombattától Baracsig csaknem egymást érték a kisebb-nagyobb bronzkori telepek és a jelentős nagyságú temetők. A sztálinvárosi építkezések szükségessé tették, hogy a Koszider-padlásán lévő telepet¹⁹ és a körülötte lévő temetőt régészeti ásatások tárják fel.²⁰ Az ásatás a több négyzetkilométerre terjedő temetőnek kis hányadát vizsgálta át, amelyben mintegy 1500 sírt szedett fel.²¹ Aligha túlzunk, ha a temető összes sírjainak számát 10 000-nél többre becsüljük. Az eddig végzett ásatások másutt is a temetők egy részletére terjeszkedtek s így a temetők valóságos méreteit nem ismerjük. Annyi azonban már eddigi ismereteink alapján is kétségtelennek látszik, hogy a bronzkor folyamán olyan méretű népsűrűséggel számolhatunk, amelyet Fejér megye csak a legutóbbi évszázadban ért el ismét.

A korszak elején a korábbi őslakosságból és a Spanyolországból Európán átvándorló u. n. harangalakú edények népéből összeolvadt lakosság élt a megye területén, amelynek műveltségét legjelentősebb lelőhelyéről kispostagi kultúrának nevezzük.²² Halottaikat elégették és hamvaikat urnákba tették, amelybe a halott ruhadíszait és ékszereit is elhelyezték. Kispostag mellett a sztálinvárosi temető legkorábbi részében, Rácalmásan, Adonyban, Eresiben, Iváncsán, stb. fordulnak elő jellegzetes mértani idomokkal díszített edényei. A bronzkor közepe táján a népességben bizonyos eltolódás állt elő. A kispostagi kultúra népe a terület nagyobb részén megmaradt ugyan, de részben fejlődés, részben a szomszéd népek hatására kultúrája változáson ment keresztül, így alakult ki a Duná—Tisza közén és Fejér megye keleti részén a Vatyai kultúra. A megye nyugati részén ugyanekkor a veszprémi kultúra terjedt el. Ezt mészbetéttel díszített edényeiről másképpen északpannon mészbetétes kerámia kultúrájának is nevezik. A vatyai kultúra temetőire különösen hatalmas urnái jellemzőek: ezekben helyezték el az elhamvasztott csontokat s az urnát rendszerint egy-két tállal leborították. Nagy sír-számú temetőket ismerünk Iváncsáról,²³ Rácalmásról,²⁴ Sztálinvárosból,²⁵ Vértesacsáról,²⁶ Lovasberényből,²⁷ (3. kép) Pákozdról,²⁸ Nagylókról²⁹ és Baracska-Nagyhalompusztáról.³⁰ A veszprémi kultúra³¹ legjelentősebb lelőhelye Fejér megyében Csór.³²

A bronzkor végén e két kultúrát a kelet felől behatoló bütyökdiszes kerámia kultúrája és a Csehország felől érkező lausitzi kultúra váltották fel.³³ Ebből a népmozgalmaktól terhes időből származnak a megye területén lévő őskori földvárak, Adony-Szentmihálypuszta, Sárbogárd-Cifrabolondvár, Sztálinváros-Kosziderpadlás, Pákozdvár, Lovasberény-Szöszvár, Vál, stb.³⁴ Az első négy a felsoroltak közül bütyökdiszes kerámiájú, a váli Pogányvár leletanyaga a sziléziai hasonlókorú népesség lausitzi

kultúrájával mutat hasonlóságot, helyi vonásai miatt váli csoportnak nevezi a kutatás.³⁵ Ugyanebből az időből valók a földberegített raktár-, illetve kincseletek, amelyek éppen úgy, mint a megerősített földvárak, a nagyobb számban előkerülő bronz fegyverek, bizonytalan, háborús időket sejtetnek. Nagyobb raktárleleteket ismerünk Lovasberényből,³⁶ Csabdiról,³⁷ Székesfehérvárról³⁸ és Simontornya határából.³⁹

A bronzkor vége és a vaskor közötti átmeneti időszak ma még meg lehetően tisztázatlan. Időszámításunk kezdete előtt az 1000 év táján

Bronzkori urnasírleletek Lovasberényből

nagy népvándorlások váltották fel a bronzkor hosszú nyugalmas időszakát. Ezek a népvándorlások, amelyek Sziléziától Görögorszáig egész se-reg népet sodortak el korábbi lakhelyükről, illetve vetették alá idegen népek uralmának, területünkön a kutatók jelentős részének véleménye szerint az illirek dél felé húzódásával hozható összefüggésbe. Az illirek ebben a korban a Dunától csaknem a Rajnáig terjeszkedtek, lehetséges tehát, hogy a hódító népek szokása szerint nálunk is csak vékony uralkodóréteget alkottak a nagyjából részben helyén maradt őslakosság fölött, amellyel később elvegyülve illir-jellegű kultúrát alakítottak ki.⁴⁰

A *korai vaskor* (másképpen nagy ausztriai lelőhelyéről Hallstatt-kornak is nevezik, i. e. kb. 1000—350)⁴¹ évszázadait nemcsak a népek vándorlása jellemezte, de a társadalom nagy átalakulásának megindulása is. A termelőeszközök fejlődése (erre az időre esik a bronz eszközök nagyarányú elterjedése) további társadalmi rétegződést hozott létre s ehhez járult a folytonos háborúkban egyre növekvő hadifoglyok, rabszolgák száma, akiknek olcsó munkája nagy vagyonhoz juttatta a kiváltásos rétegeket: megindult a társadalom osztályokra tagozódása.

Kelta sír Lovasberényben

Ennek az aránylag nem hosszan tartó kornak nem sok emlékét ismerjük Fejér megyében. Magyaralmáson és a legutóbb Gárdonyban kerültek elő erre a korra jellemző edények.⁴²

Amíg a korai vaskorban a vas csak elvétve jelenik meg, valószínűsége a *késői vaskorral* köszönt be. Ekkor jelennek meg a ma is használatos eszközfajták, az eke, a kasza, az olló, a zabla, a kés, a borotva, stb. A fejlődő kézműves ipar új felfedezésre jutott az edénykészítésben is: megkezdődik a fazekaskorong használata. A fejlődő kereskedelem szükségessé tette a pénzforgalmat: a magyarországi népek kezdetben a közeli magasabb műveltségű népek, görögök, rómaiak pén-

zeit használták, később ők maguk is vertek görög és római érmeket utánzó pénzeket.

A késői vaskor nálunk a IV. század folyamán megjelenő új hódító néppel, a keltákkal kezdődik, akik ebben az időben néhány évtized alatt Európa jelentős részét birtokukba kerítették. A kelták első hulláma (La Tene B⁴³) azonban még kis számú volt, a meghódított területeken csak az arisztokrácia vékony felső rétegét alkották. Megyénkben ennek az első foglalásnak nyomait az érd-gyulamajori temetőben találjuk.⁴⁴ Mintegy 60—70 évvel később a rajnai germánok nyomására újabb kelta vándorlás vonult végig Közép-Európán. Ezek a kelta törzsek a IV. és a III. század fordulóján jelentek meg nálunk (La Tene C), egy részük megtelepedett itt, másik részük tovább húzódott Erdély és a Balkánfélsziget felé.⁴⁵ Ennek a kornak számos lelőhelyét tartjuk nyilván Fejér megyében, sajnos történeti és társadalmi következtetésekre lehetőséget nyújtó tudományos feltárás ez ideig nem történt, az előkerült leletek szóróványként kerültek múzeumainkba. Fontosabb lelőhelyek: Aba-Felsőszentiván, Alcsut, Káloz-Nagyhörösök,⁴⁶ Cece, Mór-Vajalpuszta,⁴⁷ Rácalmás-Kulcs, Sárkeszi, Sztálinváros, Velence.⁴⁸ A temetkezési szokások a lakosság többrétűségére világítanak rá. A kelták ősi szokás szerint elföldelték halottaikat, a halottat hanyat fektetve a sírban. (4. kép) E mellett azonban tovább élt — a valószínűleg helyi hagyományokat folytató — hamvasztásos temetkezés is. A halotti urna mellé helyezett fegyvereket, kardokat, lándzsákat legtöbbször összegörbítve használhatatlanná tették. Jellegzetesek voltak ékszereik: tömör bronz nyakpereceik (torques), ruhájukat két vállukon összefogó kapcsolótűik (fibula), súlyos tojásformájú — és nem egyszer méretű — hólyagos kar- és lábpereceik, stb. A kelta uralom és a mindent elborító kelta kulturális hatás ellenére az illir-műveltségű őslakosság fennmaradásának is megmaradtak az emlékei: ilyen a Káloz-nagyhörösöki bikafejes amphora az István Király Múzeum kiállításában.⁴⁹

Észak Fejér megye ura a kelta uralom utolsó szakaszában valószínűleg az azalus törzs volt,⁵⁰ míg dél Fejér megye az éremverés tanúsága szerint a Tolna megyei kelta központtal állott összefüggésben.⁵¹ Az utolsó jelentős kelta megmozdulás i. e. 80 körül következett be, amikor a cseh medencében lakó bójok a Kisalföldre és a Dunántúl nyugati részébe költöztek.⁵² A bój mozgalom egész sereg kis törzset mozdított ki helyéről és kényszerített új haza keresésére. Ez a lökés juttatta Buda, Fejér megye és Észak Tolna területére az eraviszkuszokat.⁵³

RÓMAIKOR

Időszámításunk kezdete előtt 12-ben a kelta törzsek helyi uralmának a római hódítás vetett véget. Ez az uralomváltozás azonban teljesen más jellegű volt, mint azok a népmozgalmak, amelyeknek az őskor folyamán voltunk tanui. Az újabb kőkortól a késői vaskorig a népesség időnkint végbemenő változása ellenére lassú, de folyamatos fejlődésről beszélhetünk, amely ha kapott is igen jelentős külső hatásokat, ezek nem okoztak törést és nem jelentettek valami egészen újat, mást. A római hódítással azonban egy kultúrában, társadalmi viszonyokban, termelésben lényegesen előrehaladottabb világhatalom jelent meg ezen a területen és a maga katonai és gazdasági érdekeinek megfelelően gyarmatosította a Dunántúlt, amelyet ettől kezdve *Pannoniának* neveztek.

A hatalmas birodalom ebben az időben érte el fejlődésének legmagasabb fokát. A Földközi tenger medencéje körül kialakult magas műveltségű rabszolgatartó államokat sorra magába olvasztotta és az ókori világnak egységes veretű civilizációt adott. A társadalom gazdasági alapja a rabszolgaerő nagyarányú kiaknázásán nyugodott, ezt a nagybirtokokon és a hatalmas műhelyekben, üzemekben alkalmazták. De rabszolga volt a pedagógusok, a színészek, az orvosok jelentékeny része is. A nagyszámú és olcsó munkaerő nemcsak nagyszerű és fényűző építészeti alkotások létrehozását tette lehetővé, de a társadalom kis felső rétege számára olyan életet biztosított, amely magas műveltséget hozott létre.

A római kori élet, mindenütt ahová a római hódító seregek eljutottak, egyforma jellegű intézmények egész sorát teremtette meg, amely Pannoniában — bizonyos helyi színezettel — éppen úgy megvolt, mint a több ezer kilométerre lévő Szíriában, vagy Mauretániában, vagy Britanniában. Ami az előző korok laza nemzeti és törzsi szervezetben élő paraszt népessége számára a hódítással merőben új volt, az a modern értelemben vett állam a maga gépezetével (törvények, adók, tisztviselők, börtönök, stb.), a katonai szolgálat, a birodalmat behálózó fejlett kereskedelem és ipar és nem utolsósorban a városi életmód. A római hadseregek nyomában mindenféle új városok keletkeztek, sakkttáblaszerű utcákkal, középen a forummal (fő- és piactér), a legfőbb állami istenségek, a capitoliumi trias (Jupiter, Juno, Minerva) templomával. A kisebb jelentőségű városoknak is elengedhetetlen tartozékai voltak a kövezett utcák, a vízvezetékek, a csatorna, az amphitheatrum (ma cirkusz) és a theatrum (színház), a különböző istenségek templomai és a fürdők. A provinciákban létrejövő római életnek ezek az alkotásai tulajdonképpen kicsinyített másai, utánzatai voltak a „világ úrnőjének” Róma városnak. S Rómát utánózták az új városok önkormányzatai is (a két római consul mintájára két duovir

állt az élén, a római senatust a helyi tanács testesítette meg), a helyi testületek, címek, az ünnepek és a szórakozások is.⁵⁴

Pannonia mindvégig elsősorban katonai szempontból volt fontos a birodalom számára: stratégiai helyzete és kiváló emberanyaga miatt. Magára a tartomány romanizálódására is az itt állomásozó katonai alakulatok nyomták rá elsősorban bélyegüket, másrésztől a folytonos barbár betörések nem tettek lehetővé olyan virágzó jólétet, magasabb igényeket, mint a zavartalanabb fejlődésű belső területeken, Galliában (Franciaország), Hispaniában (Spanyolország), vagy Egyiptomban. Középeurópában a római határ Dacia (Erdély) kivételével mindenütt a Duna mentén húzódott — a nagy folyam természetes akadályt, védővonalat jelentett a túlpárti barbárok ellen. Pannoniát északról a germán quádok, keletről a szarmata jazigok határolták. Mindkettő állandó nyugtalankodásra, betörésre kész nép, amely minden esetben felhasználta a birodalom belső zavarait, távoli háborúit, hogy átcsapva a Duna jobbspártjára, végigdúlja és rabolja a városokat és a gazdag földbirtokokat. A barbárok fékmentésére és a határok védelmére a birodalom, — amely ebben az időben tért át a hódítások helyett a megszerzett területek védelmére — jól kiépített erődláncolatot az u. n. limest hozta létre. Ennek az erődsornak fontosabb pontjait — egymástól 120—180 km távolságra — egy-egy légió tábor őrizte (6000 római polgárból álló legióval), a közbeeső területet pedig mintegy 20 km-ként cohors (gyalogos) vagy ala (lovass) táborok biztosították, 500 vagy 1000 főnyi auxiliarius (bennszülött népekből sorozott segéd-) csapatokkal. A táborok közötti szakaszokat látótávolságra kisebb-nagyobb őrtornyok tartották szemmel.

Fejér megye területének dunai szakasza aránylag jól ismert darabját jelenti ennek a határvédelemnek. A limest négy katonai tábor védte. *Mátrica* Százhalombatta és Ercsi között Dunafürednél állott a Dunapart közelében. A II. század elején egy britanniai ala,⁵⁵ a nagy markomann háború után mór cohors állomásozott falai között.⁵⁶ A második tábor, *Vetus Salina* az adonyi vöröcs kereszt és a Duna között feküdt (a Duna nagy részét elmosta már). A II. század közepétől a harmadik batavus cohors tartotta megszállva.⁵⁷ A Fejér megyei római táborok között a legnagyobb jelentőségű a harmadik, amely a sztálinvárosi Öreghegyen épült fel: ez *Intercisa*. Itt a markomann háborúk óta a szíriai Hemesából (ma Homs oázis) idevezényelt íjász cohors tartotta szemmel a túlpárti barbárokat.⁵⁸ A negyedik tábor *Annamatia* Baracs területén feküdt a meredek Dunapart fölött. A tábor helyőrsége a thrákok első cohorsa volt.⁵⁹ Az utolsó tábor kivételével valamennyit régészeti ásatások kutatták át és tisztázták történetüket. Kezdetben a táborok falait palánkból rótták, a háborús viszonyok során azonban ezeket több ízben elpusztították, újra építették. Később erős kőfalakkal, a sarkokon kiugró tornyokkal vették körül

(Szombathely) vezetett a tartomány fővárosába, *Aquincumba*. Fejér megyében két állomása volt ennek az útnak. *Savaria* felől az első *Osonibus*, feltehetőleg Bodajk mellett,⁶⁹ míg a másik *Flóriana*.

Ezekben a helyiségnevekben nem annyira városok, vagy falvak jelölését kell látnunk, mint inkább egy-egy nagybirtok középpontjában kialakult laza villa-települést.⁷⁰ Erre mutatnak azok az ásatások is, amelyek Tác határában folytak, vagy azok az épület alapfalak, amelyek Csákerény határában, Orondpusztán kerültek elő. A főútvonalakat egy-

Venus bronz szobor Tácról

mással a jelentősebb településekkel kevésbé fontos utak kötötték össze. Ilyen utak maradványait ismerjük Vereb határában, Ráckeresztúron, ahol egy hidat ma is római hidnak nevez a népnelv.⁷¹ A római útrendszernek a jó közlekedés és a hadsereg gyors, könnyű mozgatása mellett a közigazgatásban is jelentős szerep jutott: az útrendszer alapján mérték fel a földeket, állapították meg az adózást, telepítették a lakosságot.⁷²

A római hódítással betelepülő új lakosok — földbirtokosok, leszerelt, részben földhöz juttatott katonák, tisztviselők, kereskedők — részben

italiaiak, részben a nyugati, részben a keleti provinciákból, magukkal hozták nemcsak életformájuk anyagi emlékeit, de vallási képzeit is. A római államvallás isteneinek tiszteletéről elsősorban a fennmaradt nagyszámú fogadalmi oltárok tanúskodnak. Ezeket az oltárokat egy-egy istennek kérésére teljesülése esetén állította a fogadalomtevő. A legnagyobb méretű oltár — Iupiter Optimus Maximusnak (a legjobb és legnagyobb Jupiter) — Baracskán került elő.⁷³ Az idegenből ideszakadtak gyakran otthoni isteneikhez folyamodtak segítségül, így látjuk egy adonyi batavus

Bennszülött házaspár sírköve Tácról

cohors parancsnok által emelt oltáron a batavusok területén tisztelt Vagdavercustis istennő nevét.⁷⁴ A római államvallás mellett igen elterjedtek voltak a különféle keleti kultuszok. A legnagyobb jelentőségű ezek közül a perzsa eredetű Mithras-vallás, amelynek eddig Alcsut-Göböljárásról, Pátkáról és Sárkesziből ismerjük szentélyeit. Különösen a sárkeszi mithreum jelentős ezek közül, amelynek márványból faragott kultuszképe az István Király Múzeum legjelentősebb rómaikori emlékei közé sorozható.⁷⁵ (5. kép) Az antik hit-világ isteneit a hivatalos templomokon kívül a betelepültek kis házi szentélyeikben is tisztelték, ezekből származnak azok a szép bronz szobrocskák, amelyeket az ókori művé-

szet közismert nagy alkotásairól itáliai és galliai műhelyekben gyártottak. Az egyik legszebb Fejér megye területéről származó bronzszobrocska az első táci villa területén előkerült Venus szobrocska.⁷⁶ (6. kép)

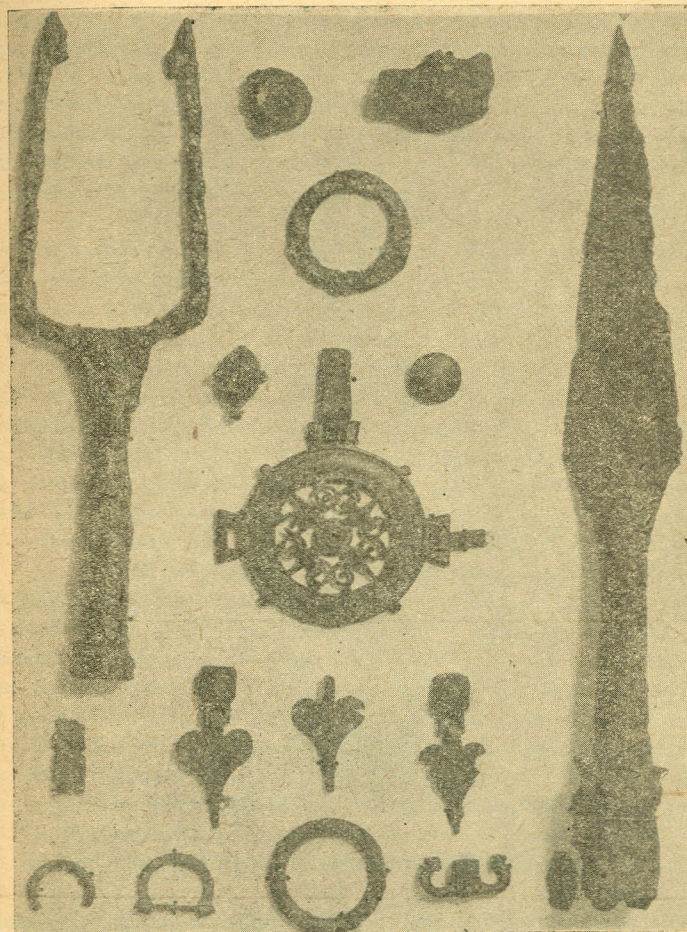
A római gyarmatosítás lényegesen megváltoztatta Fejér megye korábbi lakóinak, az eraviszkuszoknak életmódját is. A fejlettebb római ipar és kereskedelem fokozatosan visszaszorította, majd elsorvasztotta a bennszülött ipart, a nagybirtokok kialakulása és a leszerelt katonáknak juttatott nagy földterületek a bennszülött lakosság szállásterületeit is mind összébb szorította, amelyek elsősorban a fontos útvonalaktól távolabb eső helyeken maradtak meg. A férfiak javát katonának sorozták, akik 20—25 éven át szolgálták a birodalmat valamelyik távoli tartomány-

Balzsamtartó edényke és strigilis a vajtai kocsitemetkezésből

ban, míg a törzsi arisztokráciát igen hamar magába olvasztotta az új tartomány kialakuló vezető osztálya. Az erős római kulturális hatás, a fokozódó romanizálódás ellenére három évszázadon keresztül figyelemmel tudjuk kísérni Fejér megye bennszülött lakosságának életét, sorsának alakulását és népi kultúrájának egyéni vonásait. Amíg a férfiak korán áttértek a római viseletre, az eraviszkusz asszonyok még a harmadik században is népi viseletüket hordták: hatalmas turbánszerű fejkötőt, amelyről fátyol csüngött vállukra, földig érő alsó és valamivel rövidebb felső ruhát, az utóbbit két hatalmas fibulával (kapcsolótű) fogták össze vállukon. Szerették a különféle ékszereket, nyakukban torquest (fonott bronz nyakperecet), vagy díszes nyakláncot, csuklóikon nagy karpereceket viseltek. Így látjuk a bennszülött asszonyokat és lányokat azokon a

sírköveken, amelyekre római szokást utánozva a halottat és hozzátartozóit kifaragták. (7. kép) Túlvilági elképzeléseikre élénk fényt vetnek kocsitemetkezéseik: az eraviszkusz felfogás szerint a halálország valahol

Lándzsa, szigony és lószerszámveretek a vajtai kocsitemetkezésről

igen messze van s a halottnak hosszú útát kell megtennie, amíg oda el-
érkezik. A gazdag eraviszkuszok két- vagy négykereű kocsival, lovak-
kal és gazdag felszereléssel indították útjuk halottaikat. A megye terü-
letén számos helyen kerültek elő ilyen kocsik, Kálozon,⁷⁷ Sárszentmikló-

son,⁷⁸ Nagylókon,⁷⁹ Vajtán,⁸⁰ stb. (8—9. kép) A kevésbé tehetősek csak a halott sírkövére vésették fel a túlvilági kocsiút jelenetét: két ló által húzott lapos kocsit látunk ezeken, a kocsin karosszékben a halott ül, szolgálójával.⁸¹

A bennszülött mesterségek közül különösen a helyi fazekasipar volt jelentős — a második század közepéig, amíg bírta a fejlettebb római műhelyek versenyét. A helyi fazekasok megtartották a kelta hagyományokat, edényeiket szürke színűre égették, a forma tekintetében azonban sokat átvettek a római edényekből. Az első és második század fordulóján Fejér megye területén mindenfelé előfordulnak azok a díszített szürke tálak és kis tányérok, amelyekbe mestere bélyegzőjét is gyakran belemontta: *Resatus fecit* (Resatus készítette).

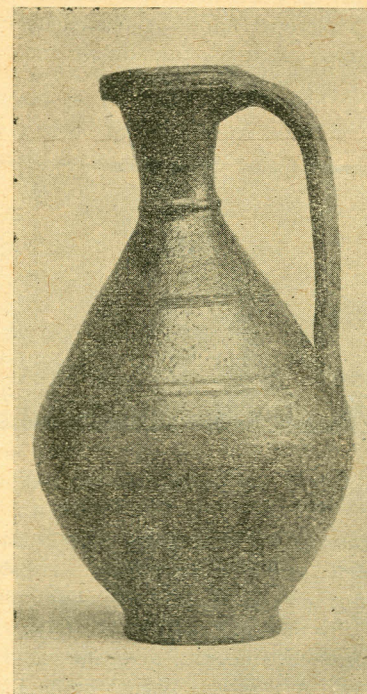
A római állam a meghódított területek népeit nemcsak a maga szolgálatába állította s a maga életformáját kényszerítette rájuk, de érdekeinek megfelelően olykor egész népeket telepített át más területre, esetleg más törzsek közé. Így kerültek az eraviszkuszok nyugati szomszédságába a Duna balpartjáról áttelepített ózok, valószínűleg Bodajk vidékére (*Osonibus* neve alighanem velük hozható összefüggésbe), míg a legújabb feltevések szerint a második század folyamán a Fertő vidékéről hoztak bennszülött lakosságot *Aquincum* és Fejér megye térségébe.⁸² Ezek a telepítések, amelyek az első századokban kivételesen fordultak elő, a római uralom utolsó szakaszában váltak igazán nagyméretűvé, amikor a folytonos háborúkban kipusztult lakosság helyébe újat hoztak, belsőbb területekről, a Rajna vidékéről, vagy a Duna balpartjáról.

A szépen fejlődő Pannónia életét az első nagy megrázkódtatás Marcus Aurelius császár uralkodása idején (161—180) a markomann háborúban érte. A több mint egy évtizedig tartó küzdelem a szomszédos germán és szarmata népek ellen ismételten hadszíntérre tette a provinciát és a nagy birodalomnak minden erejére szüksége volt, hogy térdre kényszerítse szomszédait. A nehéz háborús helyzetre nemcsak az jellemző, hogy maga Marcus Aurelius éveket töltött a veszélyeztetett tartományban, de az is, hogy a szarmatákkal kötött béke alkalmával azok mintegy 100 000 elhurcolt pannoniait bocsátottak szabadon.⁸³

Ennek a nagy háborúnak emléke az a langobárd lovassír-lelet, amely Kálozon került elő.⁸⁴

A harmadik század közepétől a barbár népek nyomása a birodalomra egyre fokozódott és állandósult. A gyér történeti források miatt Pannónia történetét ebből az időből csak igen hézagosan ismerjük, kétségtelen azonban, hogy a Dunán átkelő népek áradata újra meg újra előntötte és végigdúlta a szerencsétlen tartományt. Írott feljegyzések nélkül is beszédes tanui a 260 körül egész Pannoniát végigdúló ellenséges betörésnek azok az éremleletek, amelyeket ebben az időben a Dunántúl minden

részében földbe rejtettek a közeledő ellenségtől való félelem hatására. Ezek a barbár rohamok néhány évtized alatt nemcsak a tartomány virágzó gazdasági életét tették tönkre, de lakosságát is katasztrófálisan megtizedelték. A negyedik században, amikor az ellenséges rohamok néhány évtizedre kimerültek s a birodalom úgy-ahogy magához tért, nagyarányú betelepítésekkel kellett Pannoniát újra megerősíteni és életre

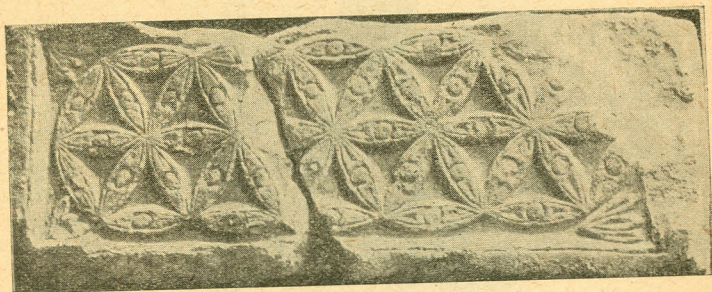

IV. századi mázas korsó Intercisából

serkenteni. A korábbi lakoságnak ebben az időben már alig-alig találjuk nyomát. Helyüket rajnavidéki germánok, a húnok elől menekülő gótok és szarmaták foglalták el. Fejér megye régi és új római telepein egymás mellett is más és más népeket találunk, sőt egy temetőn belül is, mint a nagy csákvári negyedik századi temetőben, vagy a dunapentelei ezernél több sírból álló temetőben egy időből is különböző származású halottakat tudunk megkülönböztetni. (10. kép)

A negyedik században azonban nemcsak a lakosság összetétele változott meg döntő módon, de az élet is. Az évtizedeken át tartó háborúk felőrölték a birodalom gazdasági erejét, általános elszegényedés következett be, a rabszolgagazdálkodás csődje egyre érezhetőbbé vált, az ipar és a kereskedelem évtizedről évtizedre szemlátomást hanyatlott. A gazdasági életben egyre inkább a földművelésre helyeződött a hangsúly, a föld volt a telepítés alapja, amelyért terményben, vagy újoncállítással kellett fizetni. A kevés hasznot hozó rabszolgagazdálkodás helyett a földbirtokokon egyre nagyobb szerepet kapott a termelésben részben érdekeltté tett colonusok alkalmazása: az antik társadalom megindult azon az úton, amely a feudalizmus kialakulásához vezetett.

Ókeresztény oltárkorklát Székesfehérvárról

A mélyreható gazdasági és társadalmi átalakulást az antik kultúrának megváltozása kísérte, amely a kereszténység győzelmében jutott kifejezésre. Ez a győzelem azonban nem ment zökkenők nélkül és a Fejér megyei emlékenyagban is nemcsak az ókeresztények szimbólumaival díszített bronz ládikavereteket ismerjük, de a „pogány” hitvilág alakjaival ékesített ötvös tárgyakat. A legszebb pogány-jellegű emlék ebből az időből a Polgárdi határában talált ezüst tripus (háromláb), amely a múlt század végén a Nemzeti Múzeumba került.⁸⁵ Az ókereszténység legjelentősebb emléke az a márvány oltárkorklát, amely Székesfehérvárt került elő egy ház lebontása alkalmával. A gazdagon díszített követ Krisztus-monogramm mellett a keresztény szimbólikának különböző alakjai: hal, rák, polip stb. díszíti.⁸⁶ (11. kép) Ennek az egyedülálló emlékek keletkezése és használata azonban átvezet már bennünket a következő korszakba, amikor a népek új nagy rohama elsöpörte Dunántúl területéről a római hatalmat.

NÉPVÁNDORLÁSKOR

A 400-as évek első évtizedeiben Róma kénytelen volt sorsára hagyni hajdani virágzó tartományát, Pannoniát. A Dunántúl — és egyben Fejér megye — történetében ezzel ismét új, merőben más korszak kezdődik, amely gazdasági, társadalmi és kulturális szempontból inkább az őskor viszonyaira emlékeztet, mint a rómaikorra, amelynek nagyszerű vívmányai szinte néhány évtized alatt semmivé váltak az egymást váltogató népek uralma alatt.

A soha nem látott arányú népmozgalmak hajtóereje a *húnok* Európában való megjelenésével és félelmes térhódításával függött össze. Ezt a népet a mai kutatás a kínai forrásokban az időszámításunk előtti 3. századtól sűrűn emlegetett hiung-nu néppel hozzák kapcsolatba. Ma még nem tudjuk nyomon követni régészeti leletek segítségével a húnok hosszú vándorútját, a római történetírók és hivatalos feljegyzések a negyedik század második felétől írtak egyre többet erről az ismeretlen népről. A húnok 370 körül tűntek fel hirtelenül a Dnyeszter és a Don közötti területen, ahol abban az időben a keleti gótok virágzó birodalma volt. A feltarthatatlan, elemi erejű hún roham egyetlen csapással megsemmisítette a keleti gótok államát és a gótokat uralmuk alá vetették. A félelmetes hún győzelem és a keleti gótok sorsa menekülésre készítette a húnok szomszédságába került germán népeket, amelyek jelentékeny része a római birodalom dunai tartományaira zúdult. A Felső-Tisza vidékén több mint 200 éve lakó vandálok fél Európán átkalandozva Hispániába (Spanyolország), majd a Gibraltári szoroson átkelve Afrikába költöztek. A nyugati gótok, akik Erdélyt és a Dnyeszterig húzódó területet lakták, először a Balkán félszigetre kértek bebocsátást, majd szintén végigvándorolva Európán, Hispániában kötöttek ki. A keleti gótok egy töredékét Alatheus és Safrac vezérék vezetésével 380 körül a birodalom Pannoniába telepítette. Az elmenekült germán népek szállásterületeit a húnok, illetve a húnok által leigázott „szövetségesek” foglalták el. A birodalomra nehezedő, egyre súlyosabb hún nyomásnak engedve az ötödik század legelején a rómaiak feladták a Dunántúl keleti felét — tehát Fejér megyét is, — míg a másik felét 433-ban adták át a húnoknak. A hún hatalom ezekben az évtizedekben érte el tetőpontját. 434-ben, mint társuralkodó, Attila lett a húnok királya, 445-től, bátyja megöletése után egyedüli ura maradt az óriási birodalomnak. Ez a hatalmas területekre kiterjedő nomád állam a legkülönbözőbb leigázott népeket egyesítette egyetlen kítőnően megszervezett hatalom alatt. Maguk a húnok csak kisszámú vezetőréteget alkottak: kisszámú magyarországi emlékenyaguk alapján na-

gyobb hún néptömegek valószínűleg nem is költöztek be a Kárpátmedencébe, amely inkább katonai, politikai középpontjuk volt.⁸⁷

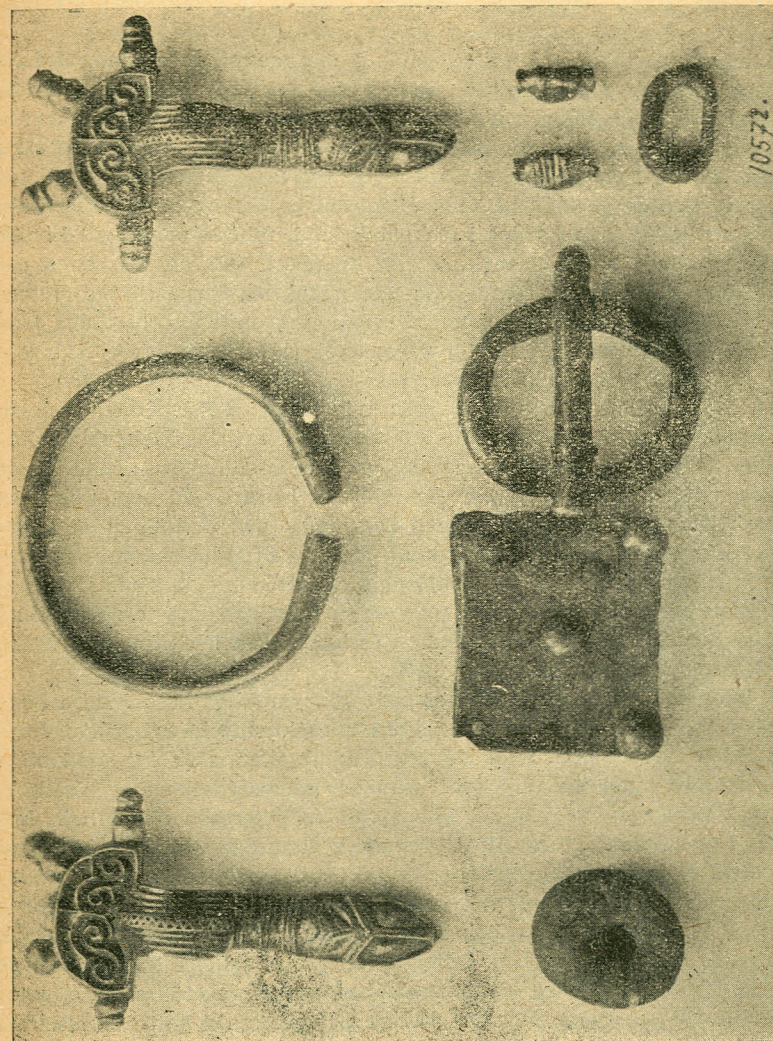
Fejér megye területéről a hún uralomnak csak néhány emlékét ismerjük, annak ellenére, hogy a hún-hagyományok nem egy eseménye a megye területéhez fűződik. (12. kép) Így a nagy tárnokvölgyi csata, továbbá Keve és más hún vezérek eltemetése a mai Kajászó (Kevéháza) területén. Ezeknek a ma is élő hagyományoknak régészeti bizonyítékait egyelőre nem ismerjük.⁸⁸ A húnkor legjelentősebb emlékét Iszkaszent-

Húnkori edények

györgyről ismerjük, ahol több arany ékszer között a húnokra jellemző szöcske formájú díszű, u. n. cikáda fibula került elő: ezeknek a fibulának, amelyeket süvegen viseltek, valószínűleg rangjelző szerepük volt.⁸⁹

Attila 454-ben váratlanul meghalt. Halála után egyenetlenkedő fiait a szövetségelt leigázott népek megverték és a Kárpátmedence feladására kényszerítették. A Dunántúl ettől kezdve több mint száz éven át germán népek kezére jutott. Először a keleti gótok szállták meg, elsősorban a Balaton környékét. Őket 456-ban telepítette Pannoniába a császár foederatusként, azaz némi katonai ellenszolgáltatás fejében. Itt tartózkodásuk

Germán sírlelet Soponyváról

nem volt hosszú tartamú, mintegy harminc év múlva felkerekedtek és a teljes zűrzavarba jutott Itáliát kerítették hatalmukba. (13. kép) Legjelentékenyebb Fejér megyei emlékenyanyaguk Szabadbattyánból való, ahol az elmúlt évek során temetőjüket részben feltárta a székesfehérvári múzeum.⁹⁰

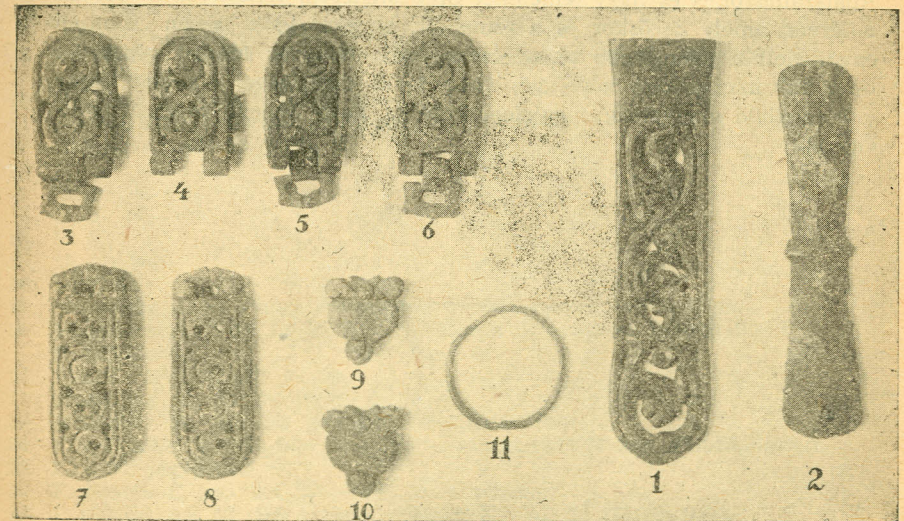
Nem sokkal több emlékét ismerjük Fejér megyében a *langobárdok*-nak sem, a Dunántúlt megszálló másik germán népnek. Ez a nép a hatodik század közepén jelent meg az egykori Pannoniában, ittartózkodása szintén csak néhány évtized. A legjelentősebb esemény, amely nevükhöz fűződik, az Erdélyt, a Tiszavidéket és a Dráva—Száva között uralmuk alatt tartó szintén germán gepidák elleni súlyos és kegyetlen háborújuk, amelyben végül a langobárdok kerekedtek felül, miután segítségül hívták a gepidák akkori keleti szomszédait, az avarokat. 568-ban részben a gepidák örökét elfoglaló avaroktól való félelemből, részben az itáliai események kihasználására a Po-vidékre, a róluik elnevezett Lombardiába költöztek és Magyarország területét átengedték a hirtelen feltűnt belső-ázsiai lovaspásztor népek, az avarnak.⁹¹

Az *avar* uralom több mint kétszáz évig tartott a Kárpátmedencében, régészeti kutatásunk 10 000-nél több sírt tárt fel avarkori leletekkel. Ennek ellenére az avar uralom történetét, az itt élő különböző népek sorsát ma még meglehetősen hézagosan ismerjük. A lovasnomád népek szokása szerint a beköltöző mongolus jellegű belsőázsiai avarok különböző leigázott csatlós népeket sodortak magukkal, akik között mai ismereteink szerint a kutrigrúok voltak a legjelentősebbek. Az avarok az itt talált népeket, rómaiakori és germán lakosságot szintén helyükön hagyták s azokkal, valamint a szolgálatukba kényszerített és határaikra telepített szlávokkal idők folyamán teljesen összevegyültek.

A húnokhoz és az utánuk betelepülő magyarokhoz hasonlóan a honfoglalásukat követő évtizedekben hatalmas zsákmányoló háborúkat folytattak belső zavarokkal küszködő szomszédaik ellen, akik évi adófizetéssel igyekeztek távol tartani őket. Amikor szomszédaik megerősödtek, hadi taktikájuknak megtalálták ellenszerét és sikeresen ellenálltak, hatalmuk fokozatosan lehanyatlott. Temetőik tanúsága szerint igen nagy társadalmi és vagyoni különbségek voltak köztük. Fejedelmeik és törzsfőik, akiknek a külföldi aranyak javarésze jutott, a köznéptől elkülönítve temetkeztek, sírjaikban igen sok arany ékszer található. Sírjaik nemcsak megerősítik a bizánci források feljegyzéseit keleti jellegű öltözetükről és hajviseletükről, de számos adatot szolgáltatnak szervezetükre, az eltemetettek katonai rangjára. Az avar férfiak préselt, majd öntött veretekkel díszített övet viseltek, ahol a veretek, szíjvégek száma és minősége (arany, ezüst, bronz) katonai fokozatát jelölte. Az előkelő harcosokat lovával együtt temették el. A ló ezekben a sírokban a harcos mellett,

vagy lábánál feküdt, teljes felszerszámozással: az ilyen lovassírokból ezüst, vagy bronz (kivételesen arany) kantárvereteket, zablát, kengyeleket, különböző szíjcsatokat és nyereg töredékeket ismerünk.

Fejér megye területét mindjárt pannoniai honfoglalásukkor megszállták.⁹² Legkorábbi temetőik közé tartozik a megyében a Mór melletti Akasztódomb, ahol 1950-ben 24 sír feltárására került sor.⁹³ Ugyancsak a VI. század utolsó harmadában kezdtek temetkezni a hatalmas Előszállás-Bajcsihegyi temetőbe, ahol egymás mellett hat lovassír feküdt gazdag rozsszezüst veretekkel, amelyek készítése valószínűleg még korábbi ukrain hazájukban történt. A bajcsihegyi temetőt egyébként az egész avar-

Avar sírlelet Vajtáról

koron át használták,⁹⁴ éppen úgy mint az Előszállás-öreghegyi⁹⁵ és a csákerényi ugyancsak több száz síros temetőket.⁹⁶ Ezek a nagyméretű temetők nemcsak egy-egy avar település társadalmi összetételére világítanak rá: egy-egy gazdag sírral szemben a nincstelenek nagy tömegére, de a lakosság változatos ethnikai származására is. A kisebb méretű temetők közül gazdag leletei alapján különösen a dunapentelei jelentős,⁹⁷ valamint az igari fejedelmi sírok;⁹⁸ az utóbbi helyen három igen gazdag sír került elő, arany övveretekkel, csüngőkkel, aranyveretes karddal. Az avarok második feléből származnak azok az öntött, gyakran griffel és indákkal díszített övveretek, amelyeknek szép sorozatait ismerjük Fejér

megye területén Sukoróról,⁹⁹ Vajtáról, (14. kép) de jelentős példányai kerültek elő a csákszerényi és a bajcsihelyi temetőkből is.

Az avarok lehanyagolt hatalmának Nagy Károly frank király hosszú háborúja vetett véget. Az avar állam e háború következtében a IX. század elején megszűnt, Pannonia nyugati része frank uralom alá került. Fejér megye történetét ebben a században még nagy vonásokban sem rajzolhatjuk meg. Valószínű, hogy a *frank-szláv* határgrófság, amelynek Zalavár volt a középpontja, nem terjedt ki erre a vidékre. A korábbi vegyes összetételű, erre az időre már elszálovosodott lakosság valószínűleg háborítatlanul tovább élte földművelő-állattenyésztő életét. Néhány sírt ismerünk ebből a korból Mezőfalva-Bolondvár területéről,¹⁰⁰ Baracs-Apátszállásról,¹⁰¹ és nagy temetőket Székesfehérvár határában.¹⁰² Székesfehérvár, amely az őskor és a rómaikor, az avar idők során sohasem emelkedett a jelentősebb települések közé, ebben az időben népesedett be és vált azzá a nagy községgé, amely igazi jelentőségét a század végén, a honfoglaló magyarság megjelenésével és Fejér megye megszállásával érte el.

JEGYZETEK

1. A datálást Pittioni: „Die Urgeschichtlichen Grundlagen der Europäischen Kultur” műve alapján adtuk.
- 1a. Kadich O. — Kretzoi M.: Barlangkutatás (1926/27) 1—19, 40—
2. Kormos T.: FIE 20 (1912) 1—
3. Hillebrand J.: AH 17 (1935) 25—
4. Kormos T.: Barlangkutatás 23 (1915) 167—
5. Hillebrand J.: BRGK (1934/35) 23.
6. U. o. 22.
7. U. o. 24.
8. Marosi A.: SzSz 5 (1935) 75—
9. F. Petres E.: FA 6 (1954) 22—; a lelőhelyek és az irodalom felsorolásával.
10. Brunner I.: SzSz 5 (1935) 62—
11. Pusztai Dezső ásatása 1950-ben. Publikálatlan.
12. Banner J.: AH 35 (1956) 43.
13. U. o.
14. U. o.
15. U. o.
16. U. o.
17. U. o. 43—
18. U. o. 44.
19. Mozsolics A. és Patay P. ásatásai 1950/51-ben. Publikálatlan.
20. Mozsolics A., Fitz J., Mithay S., Korek J. ásatásai 1950/51-ben. Publikálatlan.
21. Fitz J.: DVE (1951) 24. sz.
22. Mozsolics A.: AH 26 (1942) 91 p.
23. Mozsolics A. ásatása 1950-ben. Publikálatlan.
24. Fitz J. ásatása 1950-ben és Bóna I. ásatása 1953/54-ben. Publikálatlan.
25. L. a 20. jegyzetet.
26. F. Petres E. ásatása 1950-ben. Publikálatlan.
27. Posta B.: AÉ 17 (1897) 304—; Miske K.: AÉ 18 (1898) 317—
28. Marosi A.: AÉ 44 (1930) 53—
29. Hattyúffy D.: FTRE 1 (1885) 75—
30. F. Petres E. „A Baracska-nagyhalompusztai bronzkori urnatemető” tanulmánya a Székesfehérvári Szemle következő (1956. évi) kötetében jelenik meg.
31. Mozsolics A.: VSz 4 (1937) 234, 240—
32. Marosi A.: SzSz 7 (1937) 23—
33. Mozsolics A.: SzSz 8 (1938) 35.
34. Nováki Gy.: AÉ 79 (1952) 3—; a Fejér megyei földvárak részletes felsorolásával, leírásával és irodalmával.
35. Patek E.: AÉ 82 (1955) 172.
36. Brunner I.: SzSz 5 (1935) 41—
37. Feldolgozását F. Petres E. készíti.
38. Feldolgozását F. Petres E. készíti.
39. J. Werner: ACIP (1950) 293—
40. Tompa F.: Budapest az ókorban. (Bp. 1942) 72—

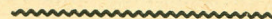

41. A legújabb kutatás a Hallstatt-kor két első szakaszát, az A—B-t a bronzkorszakhoz számítja és a bronzkor E—F névvel jelöli. (G. Childe, F. C. Hawkes)
42. Marosi A.: SzSz 5 (1935) 85—
43. Időszámításunk kezdete előtt 380 körül.
44. Tompa F. i. m. 130.
45. Hunyady I.: DissPann. II. 18 (1942—44) 9.
46. Marosi A.: Fejérmegyei Napló 1924. jún. 29.
47. F. Petres E. ásatása 1956-ban. Publikálatlan.
48. Marosi A.: SzSz 7 (1937) 26.
49. Hunyady I. i. m. 36.
50. U. o. 11.
51. U. o.
52. Alföldi A.: Budapest az ókorban. (Bp. 1942) 142—
53. U. o. 147—
54. U. o. 266—
55. Radnóti A. — Barkóczi L.: AÉ 78 (1951) 89.
56. Mócsy A.: AÉ 82 (1955) 59—
57. Barkóczi L. — Bónis E.: AAA 4 (1954) 129—
58. Barkóczi L.: AH 33 (1954) 1—
59. Radnóti A. — Barkóczi L. i. m. 93.
60. Fitz J.: AÉ 82 (1955) 69—
61. Erről bővebben ld. Fitz J. erre vonatkozó cikkét az Archaeologiai Értesítő megjelenő 1956. évi kötetében.
62. Fitz J. ásatása 1954-ben.
63. Ennek okát elsősorban a fennmaradt távolság-adatokban mutatkozó zavarok okozzák. Floriana Herculiától 15, Brigetiotól 8 mérföldre van az Itinerarium szerint, holott Tác és Oszöny távolsága ennél sokkal nagyobb.
64. Mommsen, Römer, Kuzsinszky, Finály, stb.
65. Nagy IV. századi temetőjének feldolgozását Fitz Jenő készíti.
66. Károly, Graf.
67. Domaszewski, Patsch.
68. Radnóti A.: MTAK 5 (1954) 495.
69. Graf A.: DissPann. I. 5. (1936) 127.
70. Radnóti A. i. m. 492.
71. Graf A. i. m. 120.
72. Radnóti A.: A rómaiak Pannoniában. (Bp. év n.) 4.
73. Juhász J.: SzSz 4 (1934) 75—
74. Alföldi A.: SzSz 5 (1935) 30—
75. Nagy T.: BpR. 15 (1950) 47—
76. B. Thomas E.: AAA 6 (1956) 99.
77. Gaul K.: AÉ 10 (1890) 97—
77. Marosi A.: AÉ 48 (1935) 213—
79. U. o.
80. Fülöp F.: AÉ 76 (1949) 40—
81. Sági K.: AÉ (1943—45) 214—
82. Ld. erre vonatkozóan Fitz J. „Eraviszkusz síremlékek Fejér megyében” című megjelenés előtt álló cikkét.
83. Alföldi A. i. m. 198. (52. j.)
84. Bóna I.: AAA 6 (1955) 71—
85. Erdélyi G.: AÉ 45 (1931) 1—
86. Legutóbb: B. Thomas E. i. m. 98.

87. L. Kovrig I.: A népvándorlaskor népei. (Bp. év n.) 1—
88. A helyi hagyomány alapján, valamint Kézai Simon krónikájának utalására hivatkozva a tudományos irodalomban is helyet kapott az a nézet, hogy a nagyméretű baracskai kőemlékben Keve vezér sírkövét kellene látnunk. Ez a Iupiter-oltárkő 1925-ben került elő, amikor a Baracskához tartozó Pusztatemplom utolsó romjait is elhordták. Egyelőre nem láthatjuk igazoltnak azt a feltevést, hogy ennek a kőnek valóban köze lett volna Keve vezérhez.
89. Marosi A.: SzSz 5 (1935) 38—
90. Fitz J. ásatása 1954-ben. Publikálatlan.
91. L. Kovrig I. i. m. 19—
92. L. Kovrig I.: AÉ 82 (1955) 39—
93. Török Gy.: AÉ 81 (1954) 54—
94. Fitz J. ásatása 1952/53-ban. Publikálatlan.
95. Fitz J.: SzSz 10 (1955) 13—
96. László Gy. ásatása —ben. Publikálatlan.
97. Fettich N. — Marosi A.: AH 18 (1936)
98. Fettich N.: AÉ 43 (1929) 68—
99. Marosi A.: SzSz 2 (1932) 63—
100. Fitz J. i. m. 14— (95. j.)
101. Fitz J. SzSz 10 (1955) 56—
102. Fehér G.: AÉ 83 (1956) 34.

HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK

AAA	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
ACIP	Atti del I° congresso internazionale di preistoria e protostoria mediterranea
AE	Archaeologiai Értesítő
AH	Archaeologia Hungarica
BpR	Budapest Régiségei
BRGK	Bericht der Römisch—Germanischen Kommission
DissPann	Dissertationes Pannonicae
DVE	Dunai Vasmű Építője
FA	Folia Archaeologica
FIE	A Földtani Intézet Evkönyve
FTRE	A Fejérmegyei és Székesfehérvár Városi Történelmi és Régészeti Egylet Evkönyve
MTAK	A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történelmi Osztályának Közleményei
SzSz	Székesfehérvári Szemle
VSz	Vasi Szemle

IRODALOM

Fejér megye régészeti múltja iránt érdeklődők tájékoztatására a fontosabb irodalom:

ÖSSZEFOGLALÁS :

Károly János: Fejér vármegye története. (Székesfehérvár 1896—1904) — Első kötetében az 55—137 oldalakon tárgyalja a megye honfoglaláskor előtti történetét. Gyarló összeállítás, amely a maga korában is hiányos és sok megállapításában téves volt. Ma teljesen használhatatlan, félrevezető.

ŐSKÖROR :

Kadic Ottokár — Kretzoi Miklós: Előzetes jelentés a csákvári sziklaüregben végzett ásatásokról. Barlangkutatás (1926/27) 1—19, 40—60.

ÚJKÖROR :

Banner János: Die Péceler Kultur. AH 35 (1956) 43—44 — A^a péceli kultúra Fejér megyei lelőhelyeit sorolja fel.
F. Petres Éva: Újabb-kőkori sírok Bicskén. FA 6 (1954) 22—28.

BRONZKOROR :

Marosi Arnold: A pákozdvári őstelep. AÉ 44 (1930) 53—73.
Miske Kálmán: Újabb leletek Lovasberényben. AÉ 18 (1898) 317—333.
Mozsolics Amália: A dunántúli bronzkor kialakulása. VSz (1937) 234—241.
Mozsolics Amália: Fejér megye a bronzkorban. SzSz 8 (1938) 31—36.
Mozsolics Amália: A kisapostagi korabronzkori urnatemető. AH 26 (1942) 91 p.
Nováki Gyula: Fejér megye őskori földvárjai. AÉ 79 (1952) 3—19.
Patay Pál: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. DissPann II. 13 (1939) 103 p.
F. Petres Éva: Sztálinvárosi bronzkori C temető. SzSz 10 (1955) 46—52.
Posta Béla: Lovasberényi (Fehér m.) urnatemető. AÉ 17 (1897) 304—317.

VASKOROR :

Hunyady Ilona: Kelták a Kárpátmedencében. DissPann II. 18 (1942—44) 153 p.
Patek Erzsébet: Koravaskor-kutatásunk néhány problémája. (Adatok a Duna-könyvek koravaskorának kialakulásához. AÉ 82 (1955) 162—176.

RÓMAIKOROR :

Barkóczy László — Bónis Éva: Das frühromische Lager und die Wohnsiedlung von Adony (Vetus Salina). AAA 4 (1954) 129—197.
Erdélyi Gizella: A polgárdi ezüst tripós. AÉ 45 (1931) 1—28.

Fitz Jenő: Ortornyok Intercisa és Annamatia között. AÉ 82 (1955) 69—79.

Frölich Róbert: Fejér megye a rómaiak uralma alatt. FTRE 2 (1893) 132—162.

Fülep Ferenc: Római kori kocsitemetkezés Vajtán. AÉ 76 (1949) 40—54.
Graf Andreas: Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. DissPann I. 5 (1936) 156 p.

Intercisa (Dunapentele—Sztálinváros) AH 33 (1954) 342 p.

Mócsy András: A Százhalombatta-dunafüredi római tábor és település. AÉ 82 (1955) 59—69.

Nagy Tibor: A sárkeszi Mithraeum és az aquincumi Mithra-emlékek. BpR 15 (1950) 47—120.

Sági Károly: Kocsiábrázolások Pannonia császárkori szepulchrális vonatkozású köemlékein. AÉ (1944—45) 214—248.

B. Thomas Edit: Die römerzeitliche Villa von Tác-Fövenypusztá. AAA 6 (1955) 79—152.

NÉPVÁNDORLÁSKOROR :

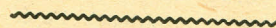
Bóna István: Der Fund von Káloz. AAA 6 (1955) 71—77.

Fitz Jenő: Szláv temető Baracs-Apátszálláson. SzSz 10 (1955) 56—58.

Fitz Jenő: Előszállás környékének régészeti topográfiája. SzSz 10 (1955) 13—22.

Fettich Nándor — Marosi Arnold: Dunapentelei avar sírleletek. AH 18 (1936) 105 p.

Török Gyula: Kora avar sírok Mórán. AÉ 81 (1954) 54—60.

MEGJELENTEK:

A. (tudományos) sorozat:

1. Wathay Ferenc Énekeskönyve.
2. Fitz Jenő: Kiadatlan Hercules domborművek Fejér megyében.

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi füzetek

1. Fitz Jenő: Csókakő vára.
2. Fitz Jenő: A székesfehérvári középkori bazilika.
4. Fitz Jenő: Séta a régi Székesfehérvárt.
5. Radetzky Jenő: Székesfehérvár madárvilágáról.

C. sorozat: Székesfehérvári Szemle

10. kötet, 1955. év.

D. (múzeumi vezető) sorozat:

1. Fitz Jenő: Vezető a középkori romkertben. (elfogyott)
2. Vezető az István Király Múzeum kiállításában.

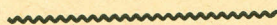
ELŐKÉSZÜLETBEN: •

B. (népszerű) sorozat:

6. Wathay Ferenc Énekeskönyve.
7. Fitz Jenő: Török erődítések Fejér megyében I.
8. Fitz Jenő: Török erődítések Fejér megyében II.
9. Varga Marianne: Fejér megye népviseletéről.
10. Nagy Lajos: Fejér megye rövid története II.

Az ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI Fejér megye történetére, műemlékeire, néprajzi és természettudományi kincseire vonatkozó tudományos (A. sorozat és Székesfehérvári Szemle) és népszerű (B. és D. sorozat) tanulmányokat közöl.

A Múzeumi Füzetek (B. sorozat) évenként 12 számban jelennek meg. Előfizetési díja egy évre 42 Ft., amely négy részletben fizethető.

Kiadja

a székesfehérvári ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM múzeumi bizottsága.
(Székesfehérvár, Ságvári Endre tér 3.). Készült 2000 példányban.

A kiadásért felelős dr. Fitz Jenő múzeumvezető.

Székesfehérvári Nyomda — 3445

F. v. Kovács Sándor
